

8. Пасішний С. Меланхолійний вальс. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=itZxlXyYjEI&t=486s> (дата звернення: 18.03.2026).

9. Спатар І. «Тон вічної туги», або жіноча меланхолія в новелах Елізи Ожешко «Аскетка» та Ольги Кобилянської «Valse melancholique». *Султанівські читання*. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 7. С. 109–119.

Вікторія ПРИЛПКО
(*м. Вінниця*)

МОДЕРНА ЖІНКА ТА НОВА МОРАЛЬ У РОМАНІ В. ДОМОНТОВИЧА «ДІВЧИНА З ВЕДМЕДИКОМ»

Метою роботи є дослідження образу модерної жінки та проблему нової моралі у романі В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком». Важливим завданням є аналіз поведінкових стратегій головної героїні в контексті розриву з патріархальною традицією та екзистенційної переоцінки цінностей.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю переосмислення антропологічних трансформацій в українській літературі 1920-х рр., де образ модерної жінки постає як ключовий суб'єкт світоглядної кризи епохи. Проблематика жіночої емансипації та модерного бунту висвітлена у працях М. Богачевської-Хомяк [3], В. Агеєвої [1; 2], С. Павличко [7; 8], а поетика інтелектуальної прози В. Домонтовича стала об'єктом студій Н. Синицької [10], Ю. Капітана та Н. Мафтин [6]. Попри наявність досліджень міського тексту чи гендерних аспектів автора, комплексний аналіз поєднання типу модерної жінки з концептом «нової моралі» в цьому романі залишається недостатньо висвітленим.

Об'єктом дослідження є текст роману «Дівчина з ведмедиком». У роботі використано комплекс методів: історико-літературний та порівняльний – для виявлення закономірностей розвитку інтелектуального роману; психоаналітичний – для аналізу внутрішнього світу персонажів; структурно-семантичний – для дослідження художніх засобів та композиції; а також елементи феміністичної критики – для аналізу трансформації гендерних і моральних норм.

Дебютний роман В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» був написаний у 1928 р. «за *апробацією* М. Зерова» [2, с. 35] та став одним із найрезонансних творів інтелектуальної прози доби Розстріляного відродження. Твір було надруковано у видавництві «Сяйво», викликавши жваві дискусії серед тогочасних критиків через свою провокативну тематику та незвичну для української традиції відсторонену манеру письма [4]. Поява цього тексту зафіксувала перехід українського модернізму до стадії зрілого психологічного та ідеологічного аналізу, де приватна історія героїв стає приводом для глибоких філософських узагальнень щодо майбутнього європейської цивілізації.

Трактування образу Зини Тихменевої як уособлення модерного бунту базується на її відмові від ролевої підлеглості та пошуку автономного простору свободи. В. Домонтович моделює героїню не як «жертву обставин», а як суб'єкта

активного відчуження від патріархальних норм, чий спротив є передусім інтелектуальним. Бунтівний потенціал Зини маніфестується через тілесні практики та візуальні коди *femme moderne*: «хлопчачий голос, різкий і ясний альт» [5, с. 27], коротку зачіску та динамічну пластику, що руйнують уявлення про нормативну жіночу пасивність. Як зазначає В. Агеєва, Зина була «надто розумна, щоб надавати вагу цінностям попередніх поколінь» [2, с. 201], тому її стратегія існування будується на запереченні сценаріїв шлюбу й «домашності». У стосунках із Іполитом Миколайовичем любов втрачає сакральний зміст, перетворюючись на інструмент влади та самопізнання. Показним є епізод їхнього прощання в Криму, де фраза героїні: «Коли б Ви більше бажали мене й були б зухваліші, я віддалася б Вам...» [5, с. 104], – руйнує очікуваний романтичний дискурс, перетворюючи освідчення на інтелектуальну провокацію та іспит для маскулінності старого зразка.

Вирішальним етапом деконструкції традиційної моралі постає фінальний конфлікт Зини з сестрою Лесею, яка уособлює «пристосувальну» модель модерності, засновану на виборі «правильної форми несвободи» через вигідний шлюб. Відкидаючи пропозицію Лесі «влаштуватися», Зина демонструє несумісність із логікою залежності, що згодом реалізується у найбільш радикальному жесті – зв'язку з двірником. Цей вчинок не є ознакою деградації, а виступає актом остаточного розриву з ієрархіями, де жіноча сексуальність була об'єктом соціального контролю. Вибір маргінального партнера легітимізує право жінки на автономне розпорядження власним тілом поза категоріями «чистоти» чи «падіння». Отже, еволюція героїні від «неправильної» любові до Іполита до праці повією в Німеччині фіксує траєкторію екзистенційної свободи, яка не гарантує соціального успіху, проте виключає капітуляцію перед міщанськими канонами. В. Домонтович пропонує сценарій життя без гарантій, де модерна жінка самостійно несе відповідальність за власний хаос у десакралізованому світі.

Гендерний ландшафт роману будується на радикальній інверсії традиційних ролей, де маскулінність Іполита Миколайовича постає як кризова та рефлексивна, а фемінність Зини Тихменевої привласнює ознаки суб'єктності й вольової експансії. Іполит репрезентує тип «ослабленої» маскулінності, позбавленої соціальної опори та економічної автономії, що підкреслюється деталями його антиестетичного вигляду: «солдатськими обмотками» та «тріснутими окулярами» [5, с. 21]. Його мужність переміщується у сферу чистого інтелектуалізму та самоконтролю, проте вона постійно підважується жіночою присутністю. У стосунках із Зиною він втрачає роль суб'єкта дії, перетворюючись на об'єкт спостереження, що символічно втілюється у метафорі «серця – сірого ведмедика в руках дівчинки» [5, с. 107]. Натомість Зина демонструє маскулінну ініціативу в комунікації: вона говорить «різко й рішуче», уникає евфемізмів і привласнює право на сексуальну автономію. Її відмова від ролі об'єкта завоювання руйнує патріархальний сценарій, де чоловік є носієм імпульсу, а жінка – простором пасивності.

Контрастність цих модерних моделей підсилюється нормативним фоном другорядних персонажів, які втілюють інерцію старої моралі. Леся Тихменева репрезентує «коректну» фемінність, обмежену рамками соціальної вихованості, тоді як Мар'я Семенівна втілює традиційний материнсько-господарський тип. На чоловічому полюсі Олександр Владиславович постає уособленням буржуазної

маскулінності, *«його люб'язність була методична ... методичність була справжньою властивістю його вдачі»* [5, с. 17]. На цьому тлі бунт Зини виглядає не просто емансипацією, а повною реструктуризацією гендерних ієрархій. Вона відмовляється від шлюбу не з емоційних причин, а з позиції стратегічного вибору, маркуючи розрив із домодерною культурою, де жіноча доля визначалася через чоловіче підтвердження. Отже, зіткнення «нової жінки» та «старого чоловіка» в романі оголює ключовий нерв епохи 1920-х рр. – руйнування гендерної монополії на владу та перехід до моделі, де фемінність стає автономним суб'єктом історії та власного тіла.

Взаємини героїв у романі постають як модель модерного соціального устрою, де міжособистісна комунікація базується на принципах індивідуалізму, автономії та раціонального цинізму. Центром цієї динаміки є Зина Тихменєва, яка через гру та інтелектуальні провокації випробовує межі свободи у стосунках із Іполітом Миколайовичем. Використання образу ведмедика (*«ведмедика треба покарати, бо він не хоче мені допомогти»*) [5, с. 31]) слугує засобом емоційного контролю та маніфестацією незалежності від зовнішніх обмежень. Модерна цінність самовизначення найяскравіше виявляється у сцені відмови Зини від шлюбу, де вона радикально розводить поняття сексуальної віддачі та матримоніальних зобов'язань: *«Я їй віддалась тобі, щоб знищити можливість шлюбу. Я не збираюсь виходити заміж»* [5, с. 124]. Така позиція деконструє романтичний міф про кохання як підґрунтя для соціальної інституції, утверджуючи право жінки на дію всупереч усталеним моральним імперативам.

Конфлікт модерних і традиційних орієнтирів поглиблюється через зіставлення Зини з іншими персонажами, зокрема з її сестрою Лесею, яка уособлює «правильну» вписаність у соціальні рамки. Якщо для Лесі кохання природно передбачає шлюб, то Зина вбачає у цьому форму несвободи й відстоює право на «невизначеність» та емоційний ризик. У дискусіях про Стефана Хоминського та власне майбутнє Зина оперує категоріями творчої суб'єктності, тоді як оточення намагається повернути її в межі «домашньої» фемінності. Навіть під тиском старшого покоління в особі Мар'ї Семенівни, яка прагне контролювати жіночу тілесність і манери (*«сядь, не крутись»*) [5, с. 28]), Зина зберігає інтелектуальну автономію через іронію та театралізацію побуту. Отже, через систему взаємин автор показує формування нового типу жінки, яка відмовляється узгоджувати власне життя з патріархальними очікуваннями, обираючи шлях екзистенційної ширості та самостійного конструювання власної долі.

Питання любові й шлюбу в романі В. Домонтовича вибудовується у площині радикальної переоцінки моральних установок, де традиційні поняття честі, сорому та «падіння» втрачають свою нормативну силу. У новій системі координат любов перестає бути обов'язковою передумовою шлюбу, а тілесність сприймається як природна автономна сфера, позбавлена метафізичного страху. Зина Тихменєва стає головним носієм цієї «нової моралі», демонструючи ставлення до власного тіла поза патріархальним кодом сорому, що найвиразніше проявляється в епізоді з фотографуванням *«без убрання»*. На занепокоєння Іполита вона відповідає з легкістю, яка вивертає старі уявлення: *«Навпаки... я збиралась спитати Вас, чи не підете Ви завтра зі мною подивитись на мої фотографії»* [5, с. 65]. Для Зини

«кохання, плоть, радість» стоять в одному ряду з атрибутами модерного міста – джазом, парфумами та короткими спідницями, що маркує десакралізацію інтимної сфери. Вона рішуче атакує концепт «падіння», називаючи його «забобоном, створеним боязкістю старих дівчат», і стверджує, що для дівчини «віддатись – це ще не значить упасти» [5, с. 67].

У центрі роману постає конфлікт між екзистенційним напруженням та нормативністю шлюбу. Зина відмовляється від шлюбу саме тому, що вбачає в ньому вбивцю кохання: «Шлюб убиває кохання, бо він зобов'язує, а кохання не терпить примусу» [5, с. 124]. Вона свідомо руйнує класичну романну логіку XIX ст., де інтимна близькість мала вести або до вінця, або до трагедії. Її вибір – це примат суб'єктивного бажання над соціальним обов'язком. На противагу їй, образ Лесі втілює традиційний культурний проєкт, де «шлюб», «чоловік» та «родина» є незмінними й святими поняттями. Кульмінацією бунту Зини проти шлюбного дискурсу стає її демонстративний жест із двірником, який вона використовує як інструмент остаточної деконструкції власної «репутації», аби «знищити самий натяк на шлюб». Фінал у Берліні, де Зина обирає шлях відчуження та саморуйнації, підкреслює екзистенційну ціну модерної свободи. Зіткнення «нової жінки», яка шукає неправдоподібних істин, і «старого чоловіка», який прагне гармонії, завершується перемогою побутової стабільності: Іполіт обирає Лесю, знаходячи спокій у повтореному «вчора», тоді як Зина залишається символом незавершеного, ризикованого експерименту модерної доби.

Художня специфіка розкриття моральної проблематики в романі «Дівчина з ведмедиком» ґрунтується на органічному поєднанні інтелектуалізму та психологізму, де кожен вчинок персонажа піддається ретельному раціональному аналізу й водночас супроводжується глибоким екзистенційним напруженням. Іполіт Миколайович постає як класичний герой інтелектуального роману, який одночасно є суб'єктом переживання і його аналітиком. Найвиразніше це розщеплення свідомості проявляється у формулі «найприкріше божеволіти, зберігаючи ясну свідомість свого божевілля», що засвідчує неможливість героя розчинитися в емоції без її деконструкції. Моральна криза Іполіта візуалізується через «хімеру чекання», яку він намагається раціоналізувати логічними припущеннями, проте психологічно вона виявляється в тілесних симптомах – задусі та «болючому серці». Інтелектуалізація почуттів дає змогу героєві редукувати кохання до зовнішніх чинників – «нудьги канікулярного дозвілля» чи «спеки», перетворюючи приватну драму на об'єкт наукового спостереження за механізмами людської психіки в умовах духовної дезорієнтації.

На противагу аналітичній рефлексії Іполіта, Зина репрезентує декларативний та програмний інтелектуалізм, спрямований на деструкцію традиційної моральної лексики. Її відмова від категорій «падіння» та «безневинності» як «безглуздих і затурканих слів» [5, с. 68] маркує появу нової моральної свідомості, що відкидає зовнішній соціальний примус на користь радикальної автономії волі. Психологізм образу Зини розкривається через її тяжіння до естетики «vers-libre» та іронічну гру, яка маскує внутрішній розпач і втому від пошуків «неправдоподібних істин». Кульмінаційна сцена пропозиції шлюбу стає точкою зіткнення двох інтелектуальних систем: етики обов'язку Іполіта та етики свободи Зини. Радикальний жест

героїні – зізнання у зв'язку з двірником – постає не як імпульсивна витівка, а як інтелектуально прорахований акт самоствердження, що унеможливує повернення до нормативного сценарію «порядного життя».

Фінал роману остаточно концентрує трагічну діалектику інтелектуального пошуку: прагнення усунути все, що тільки подібне на кохання, призводить до фактичного знищення особистості. Записка Зини в Берліні – «*Ми шукали неправдоподібних істин. І ми не нашли їх. Життя зламало нас...*» [5, с. 182] – стає підсумком невдалого експерименту над власною долею. Інтертекстуальна паралель із Макіявеллі про «убивство й жалість, жорстокість і любов» узагальнює філософський вимір твору: мораль у Домонтовича постає не як набір догм, а як болісний вибір між «мирним родинним спокоєм» та «останньою межею неправдоподібного». Отже, поєднання аналітичного самостереження з граничною психологічною деталізацією дає змогу авторові розкрити нову мораль як складний, суперечливий процес, де розум здатний розвінчати ілюзії, але не може вберегти людину від внутрішньої порожнечі та болю.

Кризові явища епохи в романі В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» постають не лише як зовнішнє тло, а як визначальний чинник трансформації людських доль, що змушує персонажів адаптуватися до руйнації традиційних соціальних і виробничих структур. Економічний колапс початку ХХ ст. символічно втілюється в образі заводу, який із промислового центру перетворюється на «кладовище» та «пустку» з поржавілими машинами, що наочно демонструє крах старого світу. Для Іполита Миколайовича ця криза набуває форми глибокого внутрішнього конфлікту між звичкою до системної праці та жорстокою реальністю браку ресурсів, де відбудова виробництва видається «неправдоподібною й неймовірною». Соціальна нестабільність матеріалізується в «*корявому, нудному й катастрофічному бюджеті*» [5, с. 20] вчителя, де купівля нових підметок стає викликом, що вимагає суворої економії на їжі. На цьому тлі контрастно виділяється побут родини Тихменевих із їхніми «важкими бархатними порт'єрами» [5, с. 24] та порцеляною, що підкреслює соціальне розшарування доби: поки одні борються за фізичне виживання, інші намагаються законсервувати залишки колишнього добробуту, залишаючись у рамках старої моралі, яка в нових умовах стрімко втрачає актуальність.

Світоглядна криза епохи найповніше реалізується в образах молодшої генерації – Зини Тихменевої та поета-деструктивіста Стефана Хоминського. Поведінка Зини, заснована на іронічній браваді та ігноруванні етичних норм, є безпосередньою реакцією на ідейний вакуум післяреволюційного часу, де свобода без стабільних орієнтирів неминуче трансформується в епатаж. Її відмова від понять «*безневинності*» й «*падіння*» як від «*безглуздих і затурканих слів*» [5, с. 68] засвідчує радикальне прагнення до автономії, яке, проте, позбавлене внутрішньої опори й межує із саморуйнацією. Подібну деструкцію в мистецтві втілює Хоминський, чий культ руйнації та маніфести оновлення розбиваються об принизливу побутову фразу «*Я їм усе*» [5, с. 76], що оголює прірву між ідеологічними деклараціями та банальною боротьбою за виживання. Так Домонтович фіксує стан загальної дезорієнтації, де криза зовнішнього середовища неминуче породжує кризу внутрішню, змушуючи людину в умовах історичної нестабільності самостійно вибудовувати нові моральні координати, часто ціною втрати власної цілісності.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження роману В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком», можна стверджувати, що цей твір є фундаментальним зразком українського інтелектуального модернізму, у якому через призму приватних історій розкрито глобальний злам цивілізаційних та етичних парадигм початку ХХ ст. Доведено, що образ Зини Тихменевої виступає центральним медіумом «нової моралі», яка базується на запереченні патріархальних стереотипів, утвердженні жіночої суб'єктності та десакралізації інтимних стосунків. Встановлено, що автор майстерно використовує гендерну інверсію та психологічне розщеплення героїв для демонстрації кризи традиційної маскуліності та формування автономної жіночої ідентичності. Аналіз системи персонажів засвідчив, що конфлікт між Іполитом, Зиною та Лесею є не просто любовною колізією, а зіткненням різних історичних часів: консервативного минулого, стабільного «повтореного вчора» та ризикованого, деструктивного модерного «сьогодні». Використання інтелектуалізму та психологізму як провідних художніх методів дало змогу авторові перевести моральну проблематику з рівня дидактики на рівень екзистенційного експерименту, де пошук «неправдоподібних істин» стає шляхом до самопізнання, але водночас і до трагічного відчуження. Роман Домонтовича залишається актуальним і сьогодні як текст, що першим в українській літературі артикулював право особистості на вільне самовизначення поза межами ідеологічних та соціальних догм, зафіксувавши складний процес народження модерної людини.

Література

1. Агеєва В. Власним голосом: жіноча одвертість і модерністський бунт. Київ, 2019. С. 13–28. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/c08eb04e-978b-41ca-b30f-129b6374408c>
2. Агеєва В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. Київ: Факт, 2006. 432 с.
3. Богачевська-Хомяк М. Націоналізм та фемінізм – одна монета спільного вжитку. *Незалежний культурологічний часопис*. 2000. № 17. С. 4–13.
4. Брюховецький В. Віктор Петров у двобой з Левіафаном. Біографічні розвідки й літературознавчі констатації: монографія. Київ: Дух і літера, 2025. 592 с.
5. Домонтович В. Дівчина з ведмедиком. Київ: Віхола, 2025. 216 с.
6. Капітан Ю. Я., Мафтин Н. В. Інтелектуальна проза Віктора Домонтовича в контексті європейської: спільне та відмінне (методичний аспект). *Академічні візії*. 2025. № 42. С. 1–9.
7. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія. 2-ге вид. Київ: Либідь, 1999. 447 с.
8. Павличко С. Фемінізм / упоряд. В. Агеєва. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 322 с.
9. Серікова Л. О., Соловей О. Є. Жіночий бунт як реалізація впливу кризової доби та проблема гендеру у романі В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком». *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2018. Т. 2, № 10. С. 101–106. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6171> (дата звернення: 11.01.2026).

10. Синицька Н. Характерні ознаки інтелектуальної прози. *Слово і час*. 2003. № 11. С. 75–80.

Віра Просалова
(*м. Вінниця*)

ГЕОПОЕТИКА «ІНТИМНИХ МІСТ» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Поет і есеїст Кеннет Вайт акцентував важливе значення аури того місця, де здійснювався творчий процес. Він, оперуючи поняттям «геопоетика», не намагався дати йому визначення і не претендував на першість використання. Автор книги «Альбатророва скеля. Вступ до геопоетики» («Plateau de l'albatros: Introduction à la géopoétique», 1994), показуючи на глобусі місце знаходження цієї скелі, не міг себе стримати й вигукнув, чи може щось переконливіше передати смисл геопоетики, ніж ця твердиня, що піднімається з глибини. Семіотичний жест слугував, очевидно, запрошенням до пошуку смислових еквівалентів, що мали б розкрити суть поняття, його багатий потенціал. Як опонент будь-яких застиглих дефініцій, мислитель під геопоетикою мав на увазі поєднання просторової визначеності і творчої свободи, екологічно спрямовану літературу про території, ландшафти, мандри, а також своєрідний синтез духовних і фізичних сил, які дають можливість людині творити світ.

Український письменник Юрій Андрухович не лише захоплюється мандрами, а й активно рефлексує з приводу побаченого, пережитого в певному куточку світу. «Хтось дійшов би висновку, що мене вже тоді вполювала геополітика, – зазначає він. – Якщо її стріла була справді отруйною, то в мене при собі завжди є антидот – геопоетика» [1, с. 7]. Автор протиставляє геопоетику як творче осмислення простору, географічних образів геополітиці, під якою має на увазі вплив географічних чинників на політику держави.

Геопоетику тлумачать сьогодні по-різному: «як міжнародний еколого-етичний рух (Кеннет Вайт), напрям міждисциплінарних досліджень (Олег Шаблій), наукову дисципліну, що досліджує культурне тяжіння і структурування людського простору (Ігор Сід), особливий метод письма, що відтворює простір у слові (Василь Голованов), маркер синкретичного сприйняття реальності (Кеннет Вайт), теоретичну рефлексію над літературним часопростором (Віра Романишин), плідну дослідницьку стратегію (Олена Юферева), [...] спосіб прочитання літературних просторів (Олена Карпенко, Наталя Любимова), спосіб взаємодії людини з територіями і ландшафтами, універсальний творчий проєкт, авторську стратегію, поетичну метафору, позбавлену евристичного потенціалу» [3, с. 113]. І це далеко не повний перелік інтерпретаційних спроб, що, з одного боку, підтверджують зацікавлення геопоетичною проблематикою, а з іншого – нечіткість тлумачення.

У 2011 р. Юрій Андрухович видав «Лексикон інтимних міст. Довільний посібник з геопоетики та космополітики», що відсилає читача до роману сербського